

Nr 53.

Av herr **Tamm m. fl.**, *angående viss omarbetning av lagen om uppsikt å vissa jordbruk.*

Vid den norrländska arrendelagens antagande av riksdagen 1909 kompletterades denna lag med en lag om uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarna. Lagen gällde — inom arrendelagens tillämpningsområde — fastigheter, å vilka fanns åker och äng i den omfattning, att självständigt jordbruk därå kunde idkas, och vilka tillhörde bolag eller s. k. skogsspekulanter. Avsikten med uppsiktslagen var att förhindra nämnda jordägare att nedlägga eller vanhäva jordbruket å sina fastigheter, vare sig nu dessa jordbruk voro utarrenderade eller lågo under ägarnas eget bruk. Lagens definition av den gräns, vid vilken vanhävd ansågs inträda (det s. k. vanhävsbegreppet), formulerades sålunda, att jordbruket icke fick nedläggas eller ägor och byggnader eljest så vanvårdas, att jordbrukets vidmakt-hållande därigenom äventyrades. Beträffande utarrenderade fastigheter gjordes det tillägget, att ägarens hävdeskyldighet inskränktes till den del av åbyggnadernas underhåll, som enligt arrendelagen ålåg honom. Vidare stadgades, att såsom vanhävd ej skulle räknas nedläggande av jordbruket å äga, som »till sin naturliga beskaffenhet vore så dålig, att jordbrukets nedläggande därå måste anses fördelaktigt för en till fastighetens jordbruk för sin utkomst hänvisad åbo.» Detta sistnämnda tillägg visar, att statsmakterna vid den första uppsiktslagens tillkomst ännu i någon mån räknade med ekonomiska synpunkter på jordbruket. Därest åbon fann, att jordbruket å viss äga icke vore lönande utan medförde ren förlust, så var det alltså tillåtet att nedlägga driften av denna äga.

Emellertid tolkade de jordbrukskommissioner, som tillsattes att övervaka lagens efterlevnad, ej alltid densamma på detta ekonomiskt välgrundade sätt. Talrika exempel finnas på fall, då kommissionerna tvingat till återupptagande av ägor till ödegårdar, vilka för ett par eller flera decennier sedan lagts ner, emedan jorden varit så dålig, eller läget så frostlänt, att jordbruk aldrig någonsin kan bära sig på platsen.

Sedan 1909 års uppsiktslag kom till, har dels vanhävsbegreppet undan för undan skärpts och dels uppsiktslagstiftningen i olika etapper utsträckts till hela landet. 1917 blev uppsiktslagen gällande även för Värmland. Därefter upptog den år 1918 tillsatta jordkommissionen vanhävdslagstiftningen

till behandling. Kommissionen dels förordade lagstiftningens utsträckande att gälla hela landet och även enskildes fastigheter samt dels föreslog en omformulering och skärpning av själva vanhävdsbegreppet. I detta sistnämnda hänseende påyrkades, att som vanhävvd skulle även anses, att för fastighet såsom särskild brukningsdel nödiga byggnader bortfördes eller lämnades att förfalla. Slutligen föreslogs även en omformulering av bestämmelsen om i vilket fall nedläggande av jordbruket å äga skulle få äga rum. Detta skulle få ske, om marken behövdes för bostadsändamål åt ortsbefolkningen eller för industriell anläggning eller om ägan »på grund av sin naturliga beskaffenhet eller någon annan omständighet måste anses *alldeles* olämplig för jordbruksdrift».

Dessa yrkanden om revision av vanhävdslagstiftningen framfördes motionsvägen vid 1924 års riksdag. Vederbörande utskott och jämväl riksdagen biträdde i huvudsak yrkandena men gjorde dock vissa ändringar och tillägg. Såsom vanhävvd borde sålunda ej få anses en ur jordbrukssynpunkt fullt befogad omläggning av odlad jord till betesmark. Det borde ej tillåtas, att åbyggnader å gamla bondehemman nedreves eller finge förfalla, även om jordbruket å brukningsdelen nödortfigt kunde upprätthållas genom dess sammanslagning med annan. Däremot borde hinder ej resas för sammanslagning av vissa smärre fastigheter till jordbruk av den omfattning, som ur nationalekonomisk synpunkt måste anses önskvärd.

Den 11 juli 1924 utfärdades i anledning av riksdagens berörda beslut lag om ändrad lydelse av norrländska uppsiktslagen. Enligt den ändrade lydelse, sistnämnda lag härigenom erhöi, skulle å fastighet, som i lagen avses, uppsikt hållas däröver, att jordbruket ej så vanvårdades, att dess vidmakthållande därigenom äventyrades, ävensom att för fastigheten såsom särskild brukningsdel nödiga byggnader icke bortfördes eller lämnades att förfalla. Till sådan vanhävvd vore ej att hänföra nedläggande av jordbruk å äga, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller någon annan omständighet måste anses *alldeles* olämplig för jordbruksdrift, varjämte stadgades, att åbyggnad, som genom jordbruks sammanslagning med annat bleve obehövligen, finge bortföras eller lämnas att förfalla, för så vitt sammanslagningen uppenbarligen vore till gagn för bildandet av bärkraftigt jordbruk.

Ävenså tillkallades i anledning av 1924 års riksdags ovan berörda skrivelse sakkunniga, vilka i betänkande 1926 avgåvo bland annat även förslag till en vanhävdslag för hela riket. Dessa sakkunniga föreslogo, att såsom komplement till en social arrendelagstiftning, omfattande hela landet, skulle antagas en vanhävdslag, gällande för alla fastigheter, å vilka den sociala arrendelagen vore tillämplig. Beträffande vanhävdsbegreppet anslöto de sakkunniga sig till formuleringen i 1924 års lag. På basis av dessa sakkunnigas förslag framlade Kungl. Maj:t år 1927 för riksdagen proposition om en ny, hela riket omfattande vanhävdslag. Denna blev jämväl av riksdagen antagen och är allt fortfarande gällande. Lagen avser brukningsdel, som

är av den beskaffenhet och omfattning och som tillhör sådan ägare, att med avseende å arrende därav gäller norrländska arrendelagen eller de särskilda bestämmelser i nyttjanderättslagen, som avse jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare. Beträffande sådan brukningsdel skall uppsikt hållas däröver, att denna ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. Är brukningsdelen utarrenderad, skall lagen äga tillämpning allenast beträffande nödiga byggnader. Från förbudet att nedlägga jordbruket å en äga göres undantag för det fall, att ägan på grund av sin naturliga beskaffenhet eller annan omständighet måste anses alldeles olämplig för jordbruk. Därest byggnad blivit obehövlig genom sammanslagning av brukningsdelar, skall den få bortföras eller lämnas utan underhåll, såvida brukningsdelarna till beskaffenhet och omfattning äro sådana, att först genom deras sammanslagning uppkommer jordbruk, därav brukaren kan erhålla sin huvudsakliga bärgning. Särskilt tillstånd att nedlägga jordbruk eller bortföra eller övergiva åbyggnader skall i vissa fall efter jordbrukskommissionens hörande kunna meddelas av länsstyrelse. Sålunda kan tillstånd meddelas att taga brukningsdel i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte. Vidare må länsstyrelse, då synnerliga skäl föreligga därtill att brukningsdel sammanslås med annan, medgiva, att byggnad, som genom sammanslagning blir obehövlig, bortföres eller lämnas utan underhåll.

Av förestående korta historik framgår, att vanhävdsbegreppet under uppsiktslagstiftningens giltighetstid blivit allt mer skärpt. I den första lagen framhölls uttryckligt, att icke brukningsvärdiga ägor skulle få nedläggas. 1924 genomfördes den betydelsefulla förändringen, att föreskrift infördes av sådan innebörd, att åbyggnaderna till varje särskild brukningsdel skulle för all framtid bevaras. Än vidare stadgades, att nedläggandet av jordbruk å äga skulle få ske, endast om denna på grund av sin naturliga beskaffenhet eller annan omständighet vore *alldeles olämplig* för jordbruksdrift. I motiven framhöll emellertid riksdagen då, att till vanhävd ej skulle räknas ägas omläggning till betesmark samt att utrivning av åbyggnader skulle få äga rum, där sammanslagning av två brukningsdelar till en kunde anses national-ekonomiskt önskvärd. Vid lagändringen 1927 borttappades dessa båda mildrande motiv. Om sammanslagning av brukningsdelar säges då, att detta får ske endast om brukningsdelarna äro sådana, att först genom deras sammanslagning ett jordbruk uppkommer, därav brukaren kan erhålla sin huvudsakliga bärgning. *Om odlad jords omläggning till betesbruk säges intet.*

Denna stränga utformning av uppsiktslagens vanhävdsbegrepp har visat sig fullständigt omöjliggöra den ekonomiska anpassning av det mindre jordbruket även å bolagsjord, vilken i nuvarande tid är behövlig och önskelig. Jordbrukskommissionerna hava praktiskt taget funnit sig helt förhindrade att medgiva nedläggandet av driften på äga, huru dålig denna än må vara.

Lagen stadgar, att jordbruket får nedläggas blott om ägan är *alldeles olämplig för jordbruk*. Denna bestämmelse har i allmänhet ansetts böra tolkas såsom ett jordbrukstekniskt men ej såsom ekonomiskt stadgande. Man tillåter enligt detsamma jordbrukets nedläggande endast om jorden är så usel, att de vanliga kulturväxterna överhuvudtaget ej alls kunna lämna några skördar å densamma. Däremot tages ingen hänsyn till de kostnader och den arbetsmängd, som kräves för skördarnas ernående, eller till de ekonomiska förutsättningarna för driften i övrigt. Lagen tvingar exempelvis till upprätthållandet av driften å ägor, där enbart dräneringskostnaden överstiger värdet av fullgod åker. Ävenså är det omöjligt att få nedlagga driften å ägor, vilka genom sin ogynnsamma form eller belägenhet aldrig kunna giva någon lön för nedlagt arbete. Lagens hårda och osmidiga formulering har sålunda fått till följd, att på bolagsjord även de sämsta och absolut oräntabla jordbruk måste drivas, ehuru de gå med förlust från år till år. En omformulering av lagen är därför önskvärd, så att jordbrukskommisionerna ej skola behöva genom lagens hårda ordalydelse känna sig nödgade att kräva upprätthållandet även av fullständigt odugliga jordbruk. Den önskvärda uppmjukningen kan ernås genom borttagandet av ordet »alldeles» i § 3, första stycket.

Vad ovan anförts gäller viss äga under brukningsdel. Emellertid har det sagda även sin tillämpning beträffande hela brukningsdelar. Genom den sista lagändringen har det praktiskt taget omöjliggjorts att sammanslå eller nedlagga brukningsdelar. § 3, andra stycket, stadgar nämligen, att åbyggnader, som genom sammanslagning av brukningsdelar blivit obehövlige, ändock skola av jordägaren fullt underhållas, för så vitt det ej kan visas, att *först genom sammanslagningen* uppkommer ett jordbruk, därav brukaren kan erhålla sin *huvudsakliga bärgning*. Det är emellertid, huru liten, svag och dålig en brukningsdel än är, praktiskt taget omöjligt att bevisa för eller övertyga en jordbrukskommission om att berörda brukningsdel ej kan giva brukaren huvudsaklig bärgning. Lagen tolkas och tillämpas faktiskt för närvarande så, att alla under densamma lydande brukningsdelar fixeras till nuvarande areal och ägofördelning. Varje reglering av brukningsdelarna i rationaliseringssyfte och för att skapa mer bärkraftiga jordbruk är omöjliggjord. Skogsbygdens jordbruk tvingas av lagen att allt fort arbeta med de ofta i äldre tider slumpvis tillkomna och med ägor av olika slag ofullständigt utrustade brukningsdelar, som nu finnas. Detta stämmer emellertid illa med det krav på rationalisering, som höjes inom alla områden.

Nu torde här möjligen erinras, att lagen ej hindrar ett behöfligt utbyte av ägor mellan två närliggande brukningsdelar. Statmakterna hava endast velat bevara antalet självständiga brukningsdelar samt hava därför stadgat förbud mot raserande eller rubbande av byggnadsbeståndet. Gent emot en sådan erinran kan emellertid svaras, att jordbrukens rationaliseringsprocess i skogsbygden ej kräver endast överflyttandet av ägor från en brukningsdel till en annan eller i vissa fall nedläggandet av odugliga ägor. Rationalise-

ringen fordrar mycket ofta även rubbningar i byggnadsbeståndet. En ytterst vanlig åtgärd i rationaliseringsarbetet är, att man av två små, var för sig svaga arrendegårdar om exempelvis 5 har odlad jord vardera vill skapa dels ett bärkraftigt bondejordbruk om 8 à 9 har åker och dels en skogsarbetarelägenhet med 1 à 2 har till potatisland och kobete. De ekonomibyggnader, som vid denna reglering bliva överflödiga å lägenheten, kunna ofta med fördel användas som material vid behövligen nybyggnader å bondejordbruket. Hela regleringsåtgärden förbjödes emellertid numera vanligen under åberopande av § 3, andra stycket. Ett annat vanligt fall är att tvenne närliggande, var för sig tämligen svaga jordbruk efter hopslagning komma att bilda ett bärkraftigt jordbruk. Vid en sådan sammanslagning får det nya jordbruket disponera den bästa och mest välbelägna jorden till åker. Hårdbrukade eller illa belägna ägor omföras till rationellt skötta betesmarker. Den nya brukningsdelen blir sålunda väl utrustad med erforderliga ägor av olika slag, så att å densamma ett bärkraftigt jordbruk bör kunna drivas.

Slutligen torde även sådan ändring böra göras i lagen, att användande av brukningsdel till bostadsändamål eller för industriellt syfte ej skall vara beroende av dispens av Konungens befallningshavande. Uppförande av drift av industrianläggning skapar arbete och försörjning åt mångdubbelt flera människor, än som kunna få sin utkomst genom jordbruk på den areal, som industrianläggningen behöver disponera. Att försvåra eller förhindra en industriell anläggning genom ett omständligt dispensförfarande kan då knappast vara lämpligt. Likaså får väl ett jordområdes användande för bostadsändamål anses vara socialt värdefullare än dess användning för jordbruk. Att kräva dispens för markens användande för det högre ändamålet är då ologiskt.

I enlighet med vad ovan anförts hemställes,

att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära sådan omarbetning av lagen den 27 juni 1927 om uppsikt å vissa jordbruk, att de av 1924 års riksdag framlagda önskemålen beträffande vanhävdsbegreppets formulering bliva bättre följda, än som skedde vid 1927 års lagändring,

att sålunda vanhävdsbegreppet erhåller en mjukare utformning, exempelvis genom borttagande av ordet »alldeles» i § 3, första stycket,

att nationalekonomiskt önskvärda sammanslagningar av brukningsdelar ej förhindras, samt

att användande av åkerjord till bostads- eller industriella ändamål ej behöver vara beroende av Konungens befallningshavandes prövning.

Stockholm den 15 januari 1931.

Fritiof Gustafson.
Arvid Thelin.

Valfrid Eriksson.
Uno Wikström.

Gustaf Tamm.
Carl Bengtsson.
Karl Mellén.